

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

ATATÜRK DERGİSİ

JOURNAL OF ATATURK

Benim naziz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır fakat
Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır.

ATATÜRK DERGİSİ

(Journal of Atatürk)

ISSN: 1302-7549

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

2016 (ARALIK)

CİLT: V

SAYI:2

ATATÜRK DERGİSİ

(Journal of Atatürk)

2016 (ARALIK)	CİLT: V	SAYI: 2
---------------	---------	---------

**Yılda iki kez yayınlanan Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi
Enstitüsü Müdürlüğü Uluslararası Hakemli Dergisi**

**(Ataturk University, Directorate of the Principles of Ataturk and History of Reforms And
Internationally Recognised Refereed Journal Published Biannually)**

SAHİBİ / OWNER

Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü Adına Enstitü
Müdürü

Prof. Dr. S. Esin DAYI

(In the name of Ataturk University, Ataturk's Principles and Revolution History Institution)

Prof. Dr. S. Esin DAYI

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Prof. Dr. S. Esin DAYI (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Yavuz ASLAN (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. İhsan Sabri BALKAYA (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Erkan CEVİZLİLER (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Asaf ÖZKAN (Atatürk Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Tolga BAŞAK (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. İsmail EYYUPOĞLU (Atatürk Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Prof. Dr. S. Esin DAYI (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. İsmail EYYÜPOĞLU (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Tolga BAŞAK (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Erkan CEVİZLİLER (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Asaf ÖZKAN (Atatürk Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Asuman DEMİRCİOĞLU (Atatürk Üniversitesi)

Editör / Editor in Chief

Prof. Dr. Prof. Dr. S. Esin DAYI (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)

DÜZENLEME/Editing

Ümit SELÇUK

Hakem Kurulu/Referees Board

Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT (Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Samsun)

Prof. Dr. Gen Stoyan ANDREEV (Bulgaristan)

Prof. Dr. Mesut ÇAPA (Ankara Üniversitesi-Ankara)

Prof. Dr. Habibbeyli İsa EKBEROĞLU (Azerbaycan)

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN (İstanbul Üniversitesi-İstanbul)

Prof. Dr. Selami KILIÇ (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)

Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ (Anadolu Üniversitesi-Eskişehir)

Prof. Dr. Cengiz HAKOV (Bulgaristan)

Prof. Dr. Cemil HASANLI (Azerbaycan)

Prof. Dr. Hacı Muhammed HUZHENHUA (Çin)

Prof. Dr. Şakir İLBAY (Kazakistan)

Prof. Dr. Musa QASIMLI (Azerbaycan)

Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ (Necmettin Erbakan Üniversitesi-Konya)

Prof. Dr. Osman AKANDERE (Necmettin Erbakan Üniversitesi-Konya)

Prof. Dr. Mihail MAXİM (Romanya)

Prof. Dr. Justin McCARHTY (Amerika Birleşik Devletleri)
Prof. Dr. Muhammed NUREDDIN (Lübnan)
Prof. Dr. Asan ORMUŞEV (Kırgızistan)
Prof. Dr. S. Esin DAYI (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU (Dumlupınar Üniversitesi-Kütahya)
Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN (Gazi Üniversitesi-Ankara)
Prof. Dr. Mehmet Akif TURAL (Gazi Üniversitesi-Ankara)
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Hacettepe Üniversitesi-Ankara)
Prof. Dr. Yavuz ASLAN (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Prof. Dr. Serpil SÜRMEİ (Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Samsun)
Prof. Dr. Enis ŞAHİN (Sakarya Üniversitesi-Sakarya)
Prof. Dr. Betül ASLAN (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Prof. Dr. Haluk SELVİ (Sakarya Üniversitesi-Sakarya)
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ (Karadeniz Teknik Üniversitesi-Trabzon)
Prof. Dr. Mehmet OKUR (Karadeniz Teknik Üniversitesi-Trabzon)
Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Samsun)
Prof. Dr. Mustafa ORAL (Giresun Üniversitesi-Giresun)
Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Prof. Dr. Salim GÖKÇEN (Erzincan Üniversitesi-Erzincan)
Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN (Ahi Evran Üniversitesi-Kırşehir)
Prof. Dr. Necmi UYANIK (Selçuk Üniversitesi-Konya)
Prof. Dr. İhsan BALKAYA (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Prof. Dr. Mithat AYDIN (Pamukkale Üniversitesi-Denizli)
Prof. Dr. Mehmet KÖÇER (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi-Nevşehir)
Doç. Dr. Zafer ÇAKMAK (Fırat Üniversitesi-Elazığ)
Doç. Dr. Firdovsiye AHMADOVA (Azerbaycan)

Doç. Dr. İsmail EYYÜPOĞLU (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Doç. Dr. Mehmet Sait DİLEK (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN (Çankırı Karatekin Üniversitesi-Çankırı)
Doç. Dr. İrade MEMMEDOVA (Azerbaycan)
Doç. Dr. Tahir KODAL (Pamukkale Üniversitesi-Denizli)
Doç. Dr. Erkan CEVİZLİLER (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Doç. Dr. Tolga BAŞAK (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Doç. Dr. Asaf ÖZKAN (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Yrd. Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN (Çankırı Karatekin Üniversitesi-Çankırı)
Yrd. Doç. Dr. Asuman DEMİRCİOĞLU (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KALEMLİ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi-Nevşehir)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet İLYAS (Batman Üniversitesi-Batman)
Yrd. Doç. Dr. Ömer ERDEN (Ordu Üniversitesi-Ordu)
Yrd. Doç. Dr. Elif AKTAŞ (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Yrd. Doç. Dr. Ufuk ERDEM (Ardahan Üniversitesi-Ardahan)
Yrd. Doç. Dr. Ali Servet ÖNCÜ (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)

NOT: Dergide yayınlanan makalelerin içeriğinden yazarlar sorumludur.

(The articles expressed in the journal are the responsibility of the individual authors)

Yazışma Adresi / Corresponding Adress:

Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü
25240 / Yakutiye-Erzurum

Eposta: atailens@atauni.edu.tr

Belgegeçer: (0442) 231 58 82

Tlf. : (0442) 2314463-64-65

ATATÜRK DERGİSİ

(Journal Of Atatürk)

İÇİNDEKİLER

İsmail Eyyüpoğlu

Bayburt Jandarma Tabur Kumandanlığı ve Kop Dağı Savunması (Mart-Temmuz 1916)

Gendermerie Battalion Command of Bayburt and Kop Mountain Defence (March-July, 1916) **1-13**

Mustafa Özyürek

Cumhuriyet Dönemi Türkiye-Japonya İlişkileri Çerçevesinde Japon Prensi Takamatsu'nun Türkiye Ziyareti

In The Republic of Turkey-Japan Relations Within The Framework of Prince of Japan Takamatsu Visit Turkey **15-28**

Makalenin Geliş Tarihi: 21.11.2016

Kabul Tarihi: 26.12.2016

BAYBURT JANDARMA TABUR KUMANDANLIĞI VE KOP DAĞI SAVUNMASI (MART-TEMMUZ 1916)

GENDERMERIE BATTALION COMMAND OF BAYBURT AND KOP MOUNTAIN DEFENCE (MARCH-JULY, 1916)

Doç. Dr. İsmail EYYÜPOĞLU*

ÖZ

I.Dünya Savaşı sürecinde Kafkas Cephesi'nde yaşanan gelişmeler oldukça önemli idi. Buradaki savaş kendi şartları içerisinde diğer cephelerden belirgin farklılıklar göstermekteydi. Erzurum'un 16 Şubat 1916'da Rus işgaline uğraması stratejik açıdan Türk kuvvetlerini zor durumda bıraktı. Erzurum ile Bayburt arasında bulunan Kop Dağı hem savunma hattı oluşturulması hem de Trabzon-Erzurum karayolu bağlantısı açısından önemli idi. 1916 Temmuz'unun başlarına kadar bölgede şiddetli çarpışmalar oldu. Sonuçta 15 Temmuz 1916'da Türk birlikleri Bayburt'u terk etti. Bölge Rus işgaline açık bir hale geldi. Rus kuvvetleri Gümüşhane ve Erzincan'ı Temmuz'un sonlarında ele geçirdi. Savaş yeni yıkımları da beraberinde getirecekti.

Anahtar Kelimeler: Kop Dağı, Erzurum, Bayburt, I.Dünya Savaşı, Jandarma

ABSTRACT

The events happened in Caucasus Campaign during World War I were significant. The battle in Caucasus had some salient features which made it different from other fronts. It put Turkish forces strategically in a difficult situation that Erzurum was under Russian occupation on February 16, 1916. Kop Mountain, located between Erzurum and Bayburt, had importance both as a line of defense and as a gateway between Trabzon and Erzurum. There was fierce

* Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Öğretim Üyesi:eyupoglu@atauni.edu.tr

combat in the area until early July, 1916. Ultimately, Turkish troops left Bayburt on July 15, which made the area vulnerable to Russian occupation. Russian forces seized Gümüşhane and Erzincan cities in late July. The war triggered further devastation.

Keywords: Kop Mountain, Erzurum, Bayburt, World War I, Gendarmerie

GİRİŞ

Erzurum, 16 Şubat 1916'da Rus işgaline uğradı. General Yudenic, kendisine yeni bir hedef belirledi. Trabzon ile Erzurum arasındaki bağlantı kesilmek istenecekti. Bu iki yerleşim birimi arasındaki bölge ele geçirilerek stratejik açıdan üstünlük sağlanmaya çalışılacaktı. Türklerin lojistik bağlantılarının ele geçirmesi de bu saldırının bir diğer amacıydı. Rus hükümetinin hedefi "*kendisini Çanakkale'ye kapatan Türklerle olan savaşa bir an önce son vermektir*". Erzurum'un işgalinin Türkler üzerinde moral bozucu bir etkisinin olacağı Rus komuta kademesince öngörülmekteydi. Fakat bu beklentiler boşa çıktı. Bu durumun üstesinden gelmek için Ruslar Anadolu'nun içlerine kadar ilerleyerek stratejik noktaları ele geçirmek istedi. Erzurum ile Trabzon arasındaki bölgeyi bu kapsamda değerlendirmemiz gerekmektedir. Şayet Trabzon ele geçirilirse önemli bir liman kenti alınmış olacaktı. Erzak ve mühimmat taşınabilecekti. Trabzon-Bayburt yolunun Rusların kontrolüne girmesi Yudenic'in ordusunun bütün bir sağ kanadına katkıda bulunmuş olacaktı¹.

Kafkas Valisi Grandük Nikola, Erzurum'un kaybedilmesinden sonra geri çekilmekte olan Türk III. Ordusu'na bağlı kuvvetlerin bir an önce etkisiz hale getirilmesini ön görmekteydi. Bunun için kütleli saldırılar planlanmasını istiyordu. Yani sayıca çok olan birlikler bu iş için görevlendirilmeliydi. General Yudenic buna karşı idi. Süreç içerisinde 50 ila 100 kilometre mesafeye gönderilen öncü kuvvetler başarısız oldu. Ordunun lojistik desteğinde sıkıntı yaşandı. Bu sebeple Türk kuvvetleri tamamen yok edilemedi².

Bayburt ve Kop dağı Türk ordusunun lojistik ihtiyacını karşılaması açısından oldukça önemliydi. Trabzon-Erzurum bağlantısı göz önünde bulundurulduğunda bu yol, III. Ordu bölgesindeki en elverişli güzergâhtı. Bölgede sadece düzenli birlikler savaşmıyordu. Özellikle Türk kuvvetlerine karşı Ermeni çetelerinin varlığı büyük bir tehditti. Erzurum'un işgali sürecinde yaşanan facialar gelecek için hiç de iyi işaretler değildi. Bayburt henüz işgale uğramamış olsa da ordu kumandanlığı bazı önlemler almaya çalışacaktı. Bunun yanı sıra asker kaçakları ve eşkıyalık meselesi mevcut durumu III. Ordu Cephesi'nde daha da zorlaştırmaktaydı. Jandarma birliklerine bu bölgede büyük görevler düşmekteydi³.

Jandarma teşkilatının bu bağlamda ordu birliklerine yapacağı katkı büyük olacaktı. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte "*hem sahra jandarması vazifesi görerek orduya yardımcı olmak hem de düşmana karşı savaşmak maksadıyla jandarma birliklerinden alınan*

¹ Maurice Larcher, **Kafkas Harekâtı**, (Çeviren: Cem Kapyalı), İstanbul, 2010, s.110.

² Süleyman Tekir, **Birinci Dünya Savaşı Kafkas Cephesi'nde Türk-Rus Mücadelesi (1914-1917)**, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kars, 2015, s.458.

³ İsmail Eyyüpoğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir İttihatçı Kâzım Yurdalan (1881/2-1962)**, Erzurum, 2009, s.65-66.

askerlerle seyyar jandarma birlikleri oluşturulmuş ve çeşitli cephelere gönderilmiştir. Asıl jandarma birliklerinde meydana gelen açık ise yedek askerlerle kapatılarak I. Dünya Savaşı'ndan önceki kadro korunmaya çalışılmıştır". 1915'te muntika müfettişliklerine bağlı 22 alay ve 14 müstakil tabur vardı. Hicaz ve Yemen alayları ile Medine ve Asir taburları herhangi bir müfettişlik merkezine bağlı değildi. 24 alay ve 16 müstakil taburda 28.830'u piyade ve 14.920 süvari sınıftan olmak üzere 43.750 er ve erbaş bulunuyordu. İstihdam edilen 2.089 subayla beraber birliklerin genel mevcudu 45.839'a ulaşıyordu. 1916'da ise Umum Jandarma Kumandanlığı'na bağlı personel sayısı 56.887 kişiydi. I. Dünya Savaşı sırasında yukarıda ifade edilen rakamların gerçekçi olmadığını da burada ifade etmeliyiz. Jandarma Genel Komutanlığı'nın verilerine göre bu rakamlar olması gereken kadro sayısı idi. asıl mevcut daha az idi⁴.

Bu bağlamda III. Ordu bölgesinde görev yapan Jandarma birliklerinin de mevcut olarak sayıca az olduğunu ifade edebiliriz. Jandarma birliklerine er temini de mevzuata göre şöyle idi: On dokuz yaşını bitirmiş ve henüz son muayenelerine başlanmamış olan erler ile yaşları otuz beşi geçmeyen yedek erlerin gönüllüleri arasından seçiliyordu. Gönüllüler yeterli olmadığı takdirde Harbiye Nezareti yeni askere alınacaklardan bir kısmını jandarmaya ayırıyordu. Jandarmaya kaydolun erler Jandarma Acemi Er Okulu'nda okuduktan sonra hizmete alınıyorlardı. Acemi erler ile askerlik yapmamış gönüllüler jandarma adayı sıfatıyla doğrudan okullara gönderiliyorlardı. Askerlik yapmış olanlar ise önce jandarma alaylarındaki boş yerlere kaydoluyorlar sonra da okula gönderiliyorlardı. Üstlerinin uygun görmesi halinde üç yıllık uzatmalarla erler kırk beş, onbaşı, çavuş ve başçavuşlar elli yaşına kadar bu görevde bulunuyordu. Jandarma erleri doğdukları yerdeki sancakta çalıştırılmıyordu. Evli olmayan jandarma erleri ilk yükümlülük dönemi içinde evlenemiyorlardı. Diğer kara birliklerinde hizmet etmiş olanlar da gerek duyulursa jandarmaya geçmelerine izin veriliyordu. Asıl jandarma kadrosunun % 10'unu geçmemek şartıyla halktan da jandarma alınabiliyordu. Bunlar eşkıya takibinde kullanılıyordu Jandarma subayları konusunda ise 12 Nisan 1913'te yeni bir kararname yürürlüğe girdi. Gerek okul gerekse ihtiyaca binaen hizmet birikimi olanlardan subay ihtiyacı karşılanmaktaydı⁵.

Jandarma teşkilatında bir diğer etkili unsur da seyyar jandarma birlikleriydi. Seferberliğin ilanı ile birlikte sabit jandarma birliklerindeki kadro mevcudunun üçte ikisi ile

⁴ **Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi**, I, (Yay. Haz: Ahmet Çermeli, Halil Atabey), Ankara, 2002, s.186-187.

⁵ **Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi**, I, s.188-189.

elli bin kişiden oluşan seyyar jandarma birlikleri kuruldu⁶. Seyyar jandarma kumandanları çoğunlukla eşkıya takibi fazla kuvvet gerektiren görevlerde kullanıldılar. Seyyar jandarma taburları doğrudan doğruya alay kumandalarının, bölük takımları ise buldukları sancak ve ilçe jandarma kumandanlarının emri altındaydı⁷

1- Bayburt Jandarma Tabur Kumandanlığı'na Yüzbaşı Kâzım (Yurdalan) Efendi'nin Görevlendirilmesi

I. Dünya Savaşı'nın şartları içerisinde geri çekilmekte olan III. Ordu bünyesinde görev yapmak bir subay için hiç de kolay değildi. Önceden hazırlanmış nizamnameler ve kuruluş şemalarının bir önemi yoktu. Mevcut mevziler korunmaya çalışılıyordu. Jandarmaya cephe hattında ihtiyaç duyulmaktaydı. İşte bu sebeple Bayburt Jandarma Tabur Kumandanlığı için Yüzbaşı Kazım (Yurdalan) Efendi'nin ismi de geçmeye başladı. Kumandanı tarafından bu göreve getirilmesi için teklif edildi.

Erzurum Sabit Jandarma Alay Kumandanı Kaymakam Mehmet Galip Bey'de 27 Mart 1916 tarihli yazısında bu durumu şöyle ifade etti: “...Her suretle emsâli meyanında temâyüz etmiş ve bir tabur kumandanı için aranılan evsâfi bihakkin haiz bulunmuş olduğundan mafevk muhassasâtla elyevm münhâl olan Bayburt Jandarma Taburu Kumandanlığı'na icrâ-yı terfisine müsâade buyurulması ehemmiyetle marûzdur”. Yapılan teklife, Umûm Jandarma Kumandanlığı'nca çabuk cevap verilmedi. Yüzbaşı Kâzım Efendi'nin durumu incelendi verilen cevapta; okula giriş tarihi, askerlik mesleğine başlangıç olarak kabul edildiğinden, kendisinin almış olduğu kıdemle, 1899/1900'lülerle eş tutulabileceği ifade edilmekteydi. Ancak tabur kumandanlığı görev sırası 1888/1889'lulardaydı. Bu yüzden bir müddet daha beklemesi gerekmekteydi. “Savaşın olumsuz şartları, ordunun ihtiyacı olan yetkin subayları önemli görevlere getirtmeyi zorunlu kılmaktaydı. Bürokratik işlemler elbette kendi seyri içerisinde, düzgün bir şekilde işlemeliydi. Ancak bu barış zamanında mümkün olabilirdi. Savaşın kendine göre kuralları vardı. Doğru adam, doğru yerde görevlendirilmeliydi. Bayburt gibi stratejik öneme sahip bir bölgede, mesleki birikimi ve kapasitesiyle Yüzbaşı Kâzım Efendi'ye ihtiyaç duyulmaktaydı”. Almış olduğu kıdeme rağmen, rütbesi tabur kumandanlığı için yetersiz olsa da kumandanları tarafından bu önemli göreve layık görülmüştü. Bu amaçla yürütülen bürokratik işlemler iki ay içerisinde sonuçlanacaktı⁸.

⁶ Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi, II, Ankara, 2002, s.3.

⁷ Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi, I, s.193-194.

⁸ Eyyüpoğlu, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir İttihatçı Kâzım Yurdalan, s.66-67.

Kâzım (Yurdalan) Bey bu vesile ile Türk ordusunun gelecekteki Genel Kurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa ile çalışma fırsatını yakalayacaktı. Fevzi (Çakmak) Paşa 20 Mart 1916'da Bayburt'a geldi ve karargâhını kurdu⁹. Bu tarih bazı kaynaklarda 22 Mart 1916 olarak verilmektedir¹⁰. Bununla birlikte Fevzi Çakmak'ın komutasında olan V.Kolordu'nun niçin buraya gönderildiği şöyle ifade edilmektedir: “*Ruslar Bayburt üzerinden Su Şehri'ni işgal ederlerse, Erzincan'daki III. Ordu'nun durumu kötü olurdu. Bunun için Erzincan'a gelmekte olan V. Kolordu Bayburt'a gönderildi*”. Ruslar, 31 Mart 1916'da Çoruh Cephesi'nden saldırıya geçtiler. Fakat bu taarruz tam anlamıyla bütün cepheyi kapsamıyordu. Türk kuvvetleri yer yer Rusları durdurmayı da başardı. Geniş kapsamlı taarruz 7 Nisan 1916'da başladı. Bayburt'ta Türk kuvvetleri direniyordu. Fakat Trabzon işgal tehlikesiyle karşı karşıyaydı. 13 Nisan 1916'da özellikle Kaledere Muharebesi'nde alınan başarı cephenin Türk kuvvetlerine moral olmuştu. “*Çanakkale'nin tecrübeli birlikleri, yerli askerlere de örnek olmuşlardı. Fedakârlıkta ve kahramanlıkta birbirleriyle yarışa çıkmışlardı. Burada yenilen Ruslar, Trabzon ve Kop cephelerinden saldırılarına devam ederek Bayburt'u işgal için harekete geçmişlerdi*”¹¹. Savaşın seyri Türkler açısından bundan sonra daha zorlu olacaktı.

2- Kop Dağı'nda Yapılan Savaşın Seyri

III. Ordu Kumandanlığı da cepheyi 13 Nisan 1916'da “*üç mıntika kumandanlığı*” na ayırdı. I. Mıntika Kumandanı, XVI. Kolordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa; II. Mıntika Kumandanı X. Kolordu Kumandanı Yusuf Ziya Paşa ve III. Mıntika Kumandanı Fevzi (Çakmak) Paşa idi. Birlikleri; XXX. Piyade Tümeni, XXXIV. Piyade Tümeni, Çoruh Müfrezesi, Lazistan Müfrezesi, sahil birlikleri, V. Kolordu'nun bu bölgede bulunmaktaydı. Bu kuvvetlerin konuşlandığı cephe hattı durumu ise; Karargâhı Bayburt'ta. XXX. Piyade Tümeni Karasu kuzeyinde Ağçahisar- Altıntaş- Dumanoglu Komu hattında bulunuyordu. X. Piyade Tümeni ve Çoruh Müfrezesi, Kop dağı, Bahıtlı dağ- Kızıloğlan- Akdağ- Tombul tepe- Ziyarettepe- Kaledere tepesi- Kösgör güneyi, Pazahpur batısı- Mişgerek doğusu- Abusta- Çakmans doğusu- Yamalı dağ hattında. Lazistan Müfrezesi, Yanbolu deresi batısında. XXXIV. Piyade Tümeni Sadak'ta toplanmak üzere yürüyüş halinde idi¹².

⁹ Fevzi Çakmak, **Büyük Harpte Şark Cephesi Harekâtı**, (Yayına Hazırlayan: Ahmet Tetik), İstanbul, 2010, s.306.

¹⁰ “*V. Kolordu Komutanı Mirliva Fevzi (Çakmak) Paşa, ordu komutanlığı emri ile, Çoruh mıntikasındaki birliklerle (Çoruh Müfrezesi X. Piyade Tümen Birlikleri) Lazistan ve Havalisi birliklerine komuta etmek üzere, karargâhı ile 22 Mart 1916'da Bayburt'a geldi*”. **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi (BDHTH), Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı**, II., Ankara, 1993, s.167.

¹¹ Çakmak, **Büyük Harpte Şark Cephesi Harekâtı**, s.306-316.

¹² **BDHTH, Kafkas Cephesi**, II, s.163.

Kop dağı stratejik önemine binaen Rus kuvvetleri tarafından Mart ayının sonlarından itibaren sıkıştırılmaya başlanmıştı. 1916 Nisan'da yapılan saldırıların şiddeti daha da arttı. 17 Nisan 1916'da Kop Muharebesi çok zorlu geçti. Ruslar üç defa hücum ettikten sonra Kop Geçidi'ni aldılar ve 2600 rakımlı tepe hattına yerleştiler. Buradaki birlikler daha elverişli bir konumda savunma yapmak üzere geri çekildiler. 18 Nisan'da ise cephenin diğer ucunda Ruslar Trabzon'a girdi. Bu gelişmeyi Fevzi (Çakmak) Paşa "*böylece sahildeki hedeflerine eriştiler. Bayburt'a henüz pek uzaktılar*" cümlesiyle değerlendirecekti. 19 Nisan'da Kop Cephesi'nde XXX. Tümen Kumandanı Bahaaddin Bey komutayı üstlendi. Bu süreçte bazı mevzii başarılar elde edildi. Ruslarda esir alındı. Fakat 2600 rakımlı tepenin doğusunda tutunmaya devam ettiler. 25 Nisan 1916'da Kop Cephesi'nde bir taraftan topçu ve piyade atışı devam ederken diğer taraftan bundan bir gün sonra Bayburt'un kuzeyindeki Çorak ve Boğalı'ya kadar Ruslar yaklaştı. Burada gönüllü kuvvetlerin direnişiyle karşılaştı. Mayıs ayının başlarında Kop Geçidi'nin ilerisine yönelen Rus birlikleri uzaklaştırıldı. Buna karşılık Ruslar topçu birlikleriyle Kop dağına vurmaya başladı. Yaklaşık üç hafta süren mücadelede Rus birlikleri yıpranmıştı. Onlara karşı bir taarruzun vakti gelmişti¹³.

6 Mayıs 1916'da Kop dağında Ruslara yönelik bir baskın harekâtı düzenlendi. Başarı sağlandı. Mayıs ayının ortalarında Kop Cephesi'nde sessizlik hakimdi. Fevzi (Çakmak) Paşa, 29 Nisan - 2 Mayıs 1916'yı değerlendirirken şu ifadelere yer veriyordu: "*Kop muharebesinin bu aşamasında cephemiz düzene konulup takviye edildiği için Rusların yayılma hareketleri tamamen sonuçsuz kalmıştır*". Burada mücadele eden Rus birlikleri güç kaybetmiş ve Türklerin karşı taarruzuna fırsat tanımıştı. 6 - 12 Mayıs 1916 arasında Kop dağında yaşananları ise şöyle aktarmaktaydı: "*Enver Paşa, bir iki gün önce cepheyi denetlemeye gelmişti. III. Tümen Kumandanı Albay Bahaaddin'e nasıl hücum edeceksiniz diye sordu. Tümen Kumandanı Kop ile Bahtlı arasında yeni gelen arasından yeni gelen kuvvetlerle Bahtlı dağındaki Rus kuvvetlerinin gerisine düşeceğim dedi. Enver Paşa bu taarruz planını beğenmemişti... Albay Bahaaddin cephede gösteri taarruzu yaptı. Oldukça ilerledi. Ruslar da bu kuvvetimize karşı cephe almışlardı. Karanlıktan yararlanan tabur, Kop ile Bahtlı arasından, Dere içinden Rusların gerisine doğru yürüdü... Bahtlı dağındaki Rus taburu tam baskına uğradı ve yok oldu. Kop'taki Rus taburu ertesi gün imha edildi. Hemen hemen yarısı esir alındı... Burada araziden, yeni birlikten nasıl yararlanıldığı, birlik kumandanlarımızın düşmana sonuç alıcı darbeler yönelttiğini görüyoruz. Rusların, talim ve terbiyesi farklı birlikleri yan yana kullanınca uğradıkları felaketleri anlıyoruz*"¹⁴.

¹³ Çakmak, **Büyük Harpte Şark Cephesi Harekâtı**, s.316-326.

¹⁴ Çakmak, **Büyük Harpte Şark Cephesi Harekâtı**, s.332-334.

Rus kuvvetleri cephe hattında sıkıntılı bir süreç yaşıyordu. Kâzım (Yurdalan) 28 Mayıs 1916 da Jandarma Umûm Kumandanlığı'na Bayburt Tabur Kumandanlığı'na tayin edildi. İlgili karar Erzurum Jandarma Alay Kumandanlığı'na da bildirildi. Aynı zamanda tabur kumandanlığı için gerekli olan bir üst rütbeye de yükseltildi. Yüzbaşı Kâzım Efendi, "fevkalâdeden" binbaşılığa terfi olundu. 1916'nın Mart'ından itibaren, Bayburt ve çevresi için bir takım yeni önlemler alınmıştı. Erzurum'un Rus ordusunun eline geçmesinden sonra Türk kuvvetleri Erzincan ve Bayburt yönünde çekilmişlerdi. Bayburt'taki askerî yapı bir taraftan yeni birliklerle takviye edilirken diğer taraftan da Rus ordusuna karşı direnç gösterebilecek yeni bir komuta kademesi oluşturulmaya başlanmıştı¹⁵.

1916 Mayıs'ının sonlarına doğru Rus Kafkas Ordusu'nun öncelikli amacı geri çekilmekte olan Türk birliklerinin önünü kesmeye yönelikti. Kafkas Valisi Grandük Nikola Trabzon'a çıkarılan V. Kolordu'nun Gümüşhane üzerine ilerletilmesi emrini bu doğrultuda verdi. Fakat bu kolordu bir türlü kendisinden beklenen görevi yerine getiremedi. Grandük Nikola, 31 Mayıs 1916'da verdiği bir başka emirle Kafkas Ordusu'nun kısa bir süreçte Gümüşhane, Bayburt, Kop Dağı, Mamahatun bölgelerinde toplanmış olan Türk kuvvetlerini buldukları konumdan çıkarmayı ve Fol-Ardese-Kelkit-Erzincan hattını işgal ile görevlendirdi. Yudenîç, büyük bir askeri harekât için haziranın sonunu uygun görmekteydi. Fakat Of'a yapılan Türk taarruzu Rusları şaşırttı ve Rus Çarı karşı taarruz emrini verdi¹⁶.

3- Kop Dağı Savunması'nın Son Safhası ve Bayburt'un Türk Kuvvetlerince Tahliyesi

Bu şartlar içerisinde Binbaşı Kâzım (Yurdalan) Bey büyük bir fedakârlıkla görevini yapmaya çalışıyordu. Rus birlikleri de direnç gösteriyordu. Ermeni gönüllü alayları güvenlik sorununu uç noktalara taşıyordu. Bu durum jandarma birliklerinin işini daha da zorlaştırmıştı. Bazı Kürt aşiretleri de Ermenilerle birlikte savaş alanında ya da cephe gerisinde Ruslarla birlikte savaşıyordu. Bununla birlikte Bayburt çevresinde gerçekleşen askerî harekât esnasında da Türk askerlerinin bir kısmı fırsat buldukça firar etmekteydi. Binbaşı Kâzım (Yurdalan) Bey, sorunların üstesinden gelmek için çaba gösteriyordu. Ancak zaman gittikçe daralmaktaydı. Yakında gerçekleşecek Rus taarruzu, bütün umutları ortadan kaldıracaktı¹⁷.

Türk askerlerinin içine düştüğü kötü durumu Faik Tonguç tanıklığında aktaralım: "*Bölükte çavuş, onbaşı adına kimse yoktu. Bölük subayının kolu kanadı olan bu unsura*

¹⁵ Eyyüpoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir İttihatçı Kâzım Yurdalan*, s.68-69.

¹⁶ Tekir, *Birinci Dünya Savaşı Kafkas Cephesi'nde*, s.504.

¹⁷ Eyyüpoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir İttihatçı Kâzım Yurdalan*, s.69.

alayda hiç önem verilmiyordu. Biraz açık göz, sözden anlar neferlerden seçtiğimiz çavuşları, onbaşları yetiştirmek için vakitte yoktu. Bu sınıfın yapacağı işleri de ben yapmak zorunda kalıyordum. Kaçaklardan, başıboşlardan oluşturulmuş, eğitim ve terbiyeden yoksun olan bu askerlerin hiçbirisine güvenim yoktu. Bütün yük bölük subayının omzundaydı. Maneviyatı bozulmuş, gözü daima geride olan bu askerî yalnız başına idare etmek, siperde tutmak, mücadeleye zorlamanın ne demek olduğunu anlatmak mümkün değildir”¹⁸. Ruslar, kuvvetlerinin kesin sonuç getirmeyen birkaç taarruzundan sonra, moralsiz ve bitkin düşmüş olan III. Ordu’yu yok etmek için 2 Temmuz 1916’da karşı taarruza geçti. Bayburt’la Erzurum arasında önemli bir geçit olan Kop Dağı’nda ve Bayburt-Trabzon arasında şiddetli çarpışmalar oldu. Rus kuvvetlerinin de eksiklikleri bulunmaktaydı. Hem istihbarat hem de zamanı kullanma konusu buna dâhildi¹⁹.

General Yudenic, I.Kafkas Kolordusu ile Mamahatun civarı ve ilerisindeki IX ve XI. Türk Kolordularına karşı taarruza geçti. Türk komuta heyeti düşmandan gelecek üstün taarruz karşısında tutunamayacakları yönünde kanaate sahipti. III. Ordu’nun bulunduğu hatlardaki konumu sıkıntılı bir vaziyet almıştı. Trabzon yönün de savunma açıkları vardı²⁰: “*Taarruza girişen Rus ordusu Trabzon’daki V.Rus Kolordusu’ndan kuşatıcı bir etki bekliyordu. Oysaki daha önce yapılan Türk taarruzları, bu Rus kolordusunu güçsüz bırakmıştı. Bununla beraber IX. ve XIII. Türk tümenleri Bayburt bölgesine alınmış ve V.Rus Kolordusu başarılı bir harekât yapamamıştı. Rus taarruzu iyi hazırlanmadan yapılmış, yalnız ihtiyattaki IV. Avcı Tümeni, II. Türkistan Kolordusu’nun Kop Dağı bölgesindeki güney kanadını takviye etmişti. II. Türkistan Kolordusu 2 Temmuz’da taarruza başladığı halde Fırat Nehri güneyindeki I.Rus Kolordusu ancak 5 Temmuz’da harekete geçebilmişti. III. Türk Ordu Komutanının burada büyük hatası oldu. Trabzon’u almak için kuzeye gönderilen IX. ve XIII. Türk Tümenleri zamanında geri, güneye çekilebilseydi ki bunu Fevzi Paşa teklif etmişti, Rus taarruzu durdurulabilirdi*”²¹.

Türk birlikleri yeterince takviye güç alabilseydi, Erzurum’un Ruslardan geri alınması dahi söz konusu olabilirdi. V.Kolordu Kumandanı Fevzi Paşa’ya göre Bayburt ve çevresinde gerçekleşen askerî harekât, Plevne savunmasına benzemektedir²².

I.Dünya Savaşı’nın başlarında Bayburt Seyyar Jandarma Taburu IX.Kolordu bölgesindeydi. Ancak geçen süreç içerisinde Bayburt Seyyar Jandarma Taburu’nun bağlı

¹⁸ Faik Tonguç, *Birinci Dünya Savaşı’nda Bir Yedek Subayın Anıları*, İstanbul, 1999, s.162.

¹⁹ Eyyüpoğlu, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir İttihatçı Kâzım Yurdalan*, s.69.

²⁰ Tekir, *Birinci Dünya Savaşı Kafkas Cephesi’nde*, s.507.

²¹ *Bayburt Tarihi*, Bayburt Valiliği Yayını, (Baskı Tarihi ve Yeri Yok), s.74.

²² Çakmak, *Büyük Harpte Şark Cephesi Harekâtı*, s.368.

olduğu birlik de değişecekti²³. Sayısal veriler dikkate alındığında tabur mevcudu, Türklerin lehineydi. Fakat bu “*kâğıt üzerinde*” idi. Türk ordusunda savaş standartlarının altındaydı. Ruslar ise gerek kadro ve gerekse donanım açısından oldukça kuvvetliydi. Bu durum Erzurum’un düşmesinden sonra III.Ordu’nun hala toparlanamadığının bir göstergesiydi²⁴.

Rus taarruzu karşısında Jandarma birlikleri III.Ordu Kumandanlığı’nın emrinde idi. Bayburt Jandarma Taburu’na bağlı askerlerde, emrinde oldukları bölge kumandanının komutasında faaliyet gösterdi. Diğer jandarma birliklerinin bu son Rus taarruzu esnasında konuşlanışı şöyleydi: Tercan’ın yeniden Osmanlı birliklerinin eline geçmesinden sonra Erzurum Seyyar Jandarma Taburu burada görevlendirildi. “*Rus taarruzunun başlamasıyla, Osmanlı savunma hattının II.Mıntika Kumandanlığı’na yedek birlik olarak kaydırıldı. IX.Kolordu Kumandanlığı’nın emriyle, XVII.Piyade Tümeni’nin emrine verildi. 10 Temmuz 1916’da Erzurum Seyyar Jandarma Taburu daha sonra XXIX.Piyade Tümeni’nin durumunu düzeltmek için bu birliğin görev yaptığı bölgeye gönderildi. Ancak kesin bir başarı sağlanamadığı gibi daha güvenli bir bölgeye çekilme kararı alındı. Bu süreçte XVII.Piyade Alayı’nın elinde Erzurum Seyyar Jandarma Taburundan başka güvenilir bir güç kalmamıştı. II.Mıntika Kumandanlığı’nın karârgâhı da Tercan’dan alınarak daha güvenli bir bölgeye nakledildi. Tercan 11 Temmuz 1916’da tekrar Rus birliklerinin eline geçti. III.Ordu Kumandanlığı Erzincan’daki erzak ve eşya’nın daha gerilere taşınması için emir verdi. 14 Temmuz 1916’da Erzurum Seyyar Jandarma Taburu’nun mevcudu yüz kişiye kadar düşmüştü. Kop Dağı çevresindeki durum da iç açıcı değildi. Bayburt’un Ruslar tarafından işgali an meselesiydi. Bu yüzden Osmanlı birliklerinin çekilecekleri yeni hat, ordu kumandanlığı tarafından belirlendi. Bayburt’taki askerî birliklere de Bayburt’un boşaltılması için emir verildi*”²⁵.

Fevzi (Çakmak) Paşa, 15 Temmuz 1916’da karargâhıyla birlikte Bayburt’tan ayrıldı. Rus komuta kademesi, Bayburt merkezli olarak bir karşı taarruzun yapılmasından endişe etmekteydi. Savaşın bu anına kadar gerçekleştirilen harekât Ruslarda bu izlenimi bırakmıştı. Bayburt Türk kuvvetleri tarafından boşaltıldıktan sonra XVII. Türkistan Alayı Bayburt’a girdi. Ruslar, bu durumdan oldukça memnundu. Grandük Nikola, Çar’a Bayburt’un alınışını müjdeledi. Her şeye rağmen Grandük Nikola, Yudenic’e bir uyarı telgrafı gönderdi. “*Türklerin Bayburt’u bırakıp, Trabzon istikametinde baskı uygulamaları imkânını gözden uzak tutmayın. Her neye mal olursa olsun... Türklerin mutlaka bozguna uğratılmasını*

²³ Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi, II, s.45-47.

²⁴ Tekir, *Birinci Dünya Savaşı Kafkas Cephesi’nde*, s.513.

²⁵ Eyyüpoğlu, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir İttihatçı Kâzım Yurdalan*, s.70.

istiyorum”. Türk kuvvetleri, takviye güç edinebilseydi Grandük Nikola haklı çıkabilirdi. Kop Cephesi'nin önem kazanması üzerine Fevzi (Çakmak) Paşa, karargâhını Pulur'a taşıdı. Rus IV. Avcı Tümeni Kop Cephesi'ne saldırdı ve cepheyi yardı²⁶.

Vehib Paşa, Başkumandanlığa gönderdiği bir telgrafta; *“Topraklarını kendi isteğiyle terk etmeye hiçbir vatan ferdi razı olmaz. Buna bizi sevk eden stratejik mecburiyettir. Duruma merhamet nazarlarınızı istirhâm ederim”*. Savaşa iyi hazırlanılmamış olması, beraberinde mağlubiyeti getirdi. Erzincan'da düşmek üzereydi²⁷.

Bayburt ve çevresinde Osmanlı savunma hattının uzunluğu 180 kilometreydi. Rusların asker ve silah bakımından üstünlüğü dikkate alındığında; bu kuvvetle bu mevzilerin savunulmayacağı ortadaydı²⁸. Ruslar 23 Temmuz'da Gümüşhane'yi, 25 Temmuz'da da Erzincan'ı ele geçirdi. III. Ordu ile Ruslar arasında cephe; Karadeniz'de Harşit Ovası boyunca ve Gümüşhane-Kelkit-Erzincan hattının hemen yakınında idi. Ruslar yorulmuştu. III. Ordu'nun ise hareket kabiliyeti kalmamıştı. Savaş sivil halk üzerindeki etkisi de yıkıcı oldu. Kafkas Cephesi'nin açılmasından itibaren binlerce insan evlerini terk ederek daha güvenli bölgelere göç etti²⁹.

1916'nın başından Ağustos ayına kadar III. Ordu; Van Gölü-Horasan'ın batısı-Arhavi hattından, yaklaşık iki yüz yetmiş beş kilometre kadar batıya, Erzincan'ın batısına, Kemah-Tirebolu hattına çekildi. III. Ordu 1918'in başlarına kadar bu durumunu muhafaza etti³⁰.

²⁶ Çakmak, *Büyük Harpte Şark Cephesi Harekâtı*, s.382-385.

²⁷ Eyyüpoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir İttihatçı Kâzım Yurdalan*, s.71.

²⁸ *Bayburt Tarihi*, s.75.

²⁹ Eyyüpoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir İttihatçı Kâzım Yurdalan*, s.71.

³⁰ *BDHTH, Kafkas Cephesi*, II, s.705.

SONUÇ

Erzurum 16 Şubat 1916'da Rus kuvvetleri tarafından işgal edildi. Rusların askeri açıdan Erzurum ile yetinmeyecekleri belli idi. Buraya hakim olan lojistik açıdan Trabzon bağlantısını da ele geçirmek zorunda idi. Bu sebeple Rus Komuta Heyeti yeni bir taarruzu gündemine aldı. Türk kuvvetleri de doğal bir savunma hattı olan Kop Dağı'nda mevzilendi. Burada görev alan birliklerden biriside Jandarma idi. Bayburt Jandarma Tabur Kumandanlığı görevini üstlenen Yüzbaşı Kâzım (Yurdalan) Efendi bu göreve atandıktan sonra Türk Ordusunun gelecekteki Genel Kurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa'nın emrinde çalıştı. Bölgeye Çanakkale Savaşında yer almış birlikler de gönderildi. Yerel kaynaklardan temin edilen askerler ile Çanakkale gazileri birlikte mevzi alacaklardı.

Ruslar 1916 Martı'nın sonlarında Kop Dağı'na yaptıkları taarruzun gücünü artırdılar. Bunu takip eden aylarda durum daha da şiddetlendi. Mayıs'ta Türk Kuvvetleri Rus taarruzunun gücünü kırmak için bazı manevra yaptı. Kısmi başarılarla rağmen etkili bir sonuç alınmadı. Ruslar IX. ve XI. Türk Kolordularına yönelik olarak cepheyi genişletti. Türk kuvvetleri daha fazla direnç gösteremedi. Askeri birlikler yeni bir savunma hattı oluşturmak üzere 15 Temmuz 1916'da Bayburt'u boşalttı. Bayburt ve çevresindeki savunma hattının uzunluğu 180 kilometre idi. Eldeki imkanlarla Türk kuvvetlerinin burayı uzun süre savunamayacağı da askeri uzmanlarca tespit edilmişti. Ruslar 23 Temmuz'da Gümüşhane'yi 25 Temmuzda da Erzincan'ı ele geçirdi.

KAYNAKÇA

Bayburt Tarihi, Bayburt Valiliği Yayını, (Baskı Tarihi ve Yeri Yok).

Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi (BDHTH), Kafkas Cephesi 3'ncü Ordu Harekâtı, II., Ankara, 1993.

ÇAKMAK, Fevzi, **Büyük Harpte Şark Cephesi Harekâtı**, (Yayına Hazırlayan: Ahmet Tetik), İstanbul, 2010.

EYYÜPOĞLU, İsmail, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir İttihatçı Kâzım Yurdalan (1881/2-1962)**, Erzurum, 2009.

Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi, I-II, (Yay. Haz: Ahmet Çermeli, Halil Atabey), Ankara, 2002.

LARCHER, Maurice, **Kafkas Harekâtı**, (Çeviren: Cem Kapyalı), İstanbul, 2010.

TEKİR, Süleyman, **Birinci Dünya Savaşı Kafkas Cephesi'nde Türk-Rus Mücadelesi (1914-1917)**, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kars, 2015.

TONGUÇ, Faik, **Birinci Dünya Savaşı'nda Bir Yedek Subayın Anıları**, İstanbul, 1999.

Makalenin Geliş Tarihi: 18.11.2016

Kabul Tarihi: 12.12.2016

**CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE-JAPONYA İLİŞKİLERİ
ÇERÇEVESİNDE JAPON PRENSİ TAKAMATSU'NUN
TÜRKİYE ZİYARETİ**

**IN THE REPUBLIC OF TURKEY-JAPAN RELATIONS WITHIN THE
FRAMEWORK OF PRINCE OF JAPAN TAKAMATSU
VISIT TURKEY**

Dr. Mustafa Özyürek*

ÖZ

Osmanlı Devleti ile Japonya arasındaki diplomatik ilişkiler XIX. Yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Japonya'nın Batı'ya karşı alternatif bir ıslahat modeli olabileceği düşüncesi ve 1905'te Rusya'yı mağlup etmesi, geç başlayan ilişkilerin hızlı bir gelişme göstermesini sağlamıştır. İki ülkenin I. Dünya Savaşı'nda farklı ittifak gruplarında yer almaları ilişkileri sekteye uğratmışsa da birbirlerine karşı fiili bir çatışmaya girişmemişlerdir. Lozan Antlaşması'nın onaylanmasından sonra yeniden başlayan Türkiye-Japonya ilişkileri her iki ülkede büyükelçiliklerin açılmasıyla yeni bir ivme yakalamış, bunu siyasi ve ticari anlaşmaların imzalanması takip etmiştir. 1926'da Tokyo'da Türk-Japon Dostluk Derneği ve ardından Türk-Japon Yardım Derneği'nin kurulmasından sonra Japon İmparatorunun kardeşi olan Prens N. Takamatsu'nun 13-18 Ocak 1931'de Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret, iki ülke arasındaki en önemli diplomatik gelişme olmuş, Türkiye ve Japonya'nın birbirlerini daha yakından tanınmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Japonya, Diplomasi, Dostluk, Ziyaret.

* Iğdır Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü: mozyurek25@gmail.com

ABSTRACT

Diplomatic relations between Ottoman empire and japan started in the second half of the XIX. Century. Assessing Japan as an alternative reform model against to the West and decisive japan victory against russia in 1905 ensured a rapid development pattern in bilateral relations. Despite both countries stated in rival alliances in WWI, they did not actually fight against each other. After the approval of the lousanne treaty bilateral relations recommenced and gained momentum after the assignment of embassies and signing political and economical agreements between the two states. In 1926 founding turkish-japan friendship society and turkish-Japanese charity house prince N. Takamatsu visited Turkey between 13-18 january 1931. The visit was the most important diplomatic development in that era and ensured the acknowledgement of both Turkey and Japan each other closely.

Keywords: Turkey, Japan, Diplomacy, Relationship, Visitation

GİRİŞ

Japonya ile Osmanlı Devleti arasında XIX. yüzyıldan önce doğrudan ilişki kurulduğu hakkında kesin bir kayıt olmamakla birlikte her iki ülkenin de birbirleri hakkında bazı seyahatname ve raporlar dâhilinde bilgi sahibi oldukları bilinmektedir. Japonya 1868'den sonra Osmanlı Devleti ile ilişki kurma arayışına girmiş, Osmanlı'nın Balkanlar ve Yakın Doğu'yu da kapsayan topraklarına farklı zamanlarda çeşitli heyetler göndermeye başlamıştır.¹

Osmanlı Devleti'nin Japonya ile ilk resmi ilişkileri ise Japonya Dışişleri Bakanlığı Kâtibi Fukuchi Genichiro'nun 1871'de resmi temsilci sıfatıyla İstanbul'a gelmesiyle başlamıştır. Fukuchi, Osmanlı Devleti'nin genel durumunu incelemek üzere İstanbul'da birtakım temaslarda bulunmuştur. Daha sonra Japon savaş gemisi Seiki, Avrupa'ya eğitim gezisi için çıktığı 1878'de Sultan II. Abdülhamit'in izniyle Çanakkale Boğazı'ndan geçerek İstanbul'a gelmiştir. II. Abdülhamit, Japon İmparatoru Mikado ile yakın ilişkiler tesis etmek istediği için Seiki Gemisi Komutanı İnouye ve beraberindeki 300 subayı Yıldız Sarayı'nda ağırlayarak kendilerine Osmanlı nişanı vermiştir.²

1881'de bu defa Japon imparatorunun akrabası olan Prens Kato Hito başkanlığında gayri resmi bir heyet İstanbul'a gelmiş ve II. Abdülhamit tarafından son derece dostane bir şekilde karşılanmış, böylece iki ülke arasında kurulacak olan ticari ilişkilerin temeli atılmıştır. Aynı yılın şubat ayında ise Dışişleri Bakanlığı Komiseri Yoshida Masahura başkanlığında bir başka heyet daha İstanbul'u ziyaret etmiştir. Bunun ardından, Japon İmparatoru Mikado'nun amcası olan Prens Komatsu, Avrupa'daki askeri durumu incelemek amacıyla 1887'de çıktığı yurtdışı gezisi kapsamında eşi işe birlikte İstanbul'a gelmiş ve II. Abdülhamit tarafından son derece iyi karşılanmıştır. Bu ziyaretten sonra her iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirme gayretleri daha da hızlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda özellikle kültürel temasların sağlanması için Ertuğrul savaş gemisi, Pan İslamizm politikası çerçevesinde Japonya'ya gönderilmiştir.³

Prens Komatsu'nun 1887'de yaptığı geziye iade-i ziyaret etmek için Ertuğrul savaş gemisinin Japonya'ya gönderilmesi 1889'da planlanmıştı. Deniz Harp Okulu'ndan yeni mezun olan öğrencilerin de teorik olarak öğrendiklerini pratiğe dönüştürmeleri için Hindistan, Çin ve Japonya'ya gönderilmesinin yararlı olacağı gündeme gelmişti. Bunun sonucunda Ertuğrul gemisi 14 Temmuz 1889'da İstanbul'dan yola çıkmış ve Süveyş Kanalı'ndan geçerek 7 Haziran 1890'da Japonya'nın Yokohama Limanı'na varmıştır. Ertuğrul gemisinin

¹ Selçuk Esenbel, "Türk-Japon İlişkilerinin Tarihi", **Türkler Ansiklopedisi**, XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 264

² Cemil Lee, **İslâm ve Türk Kültürünün Uzak Doğu'ya Yayılması**, TDV Yay., Ankara, 1991, s. 208-209

³ Lee, **İslâm ve Türk Kültürünün Uzak Doğu'ya Yayılması**, s. 209-212

subay ve erleri Japonya’da son derece dostane karşılanmış ve Tokyo’da Japon İmparatoru’nun özel misafirleri olarak ağırlanmışlardır. Görevini tamamlayan Ertuğrul gemisi 15 Eylül 1890’da hareket etmiş, fakat şiddetli tayfun nedeniyle 15 Eylül 1890’da Kishû Kashinozaki Burnu’nda kayalıklara çarparak parçalanmıştır.⁴ Gemide 55 subay, 24 yeni mezun teğmen, 11 sivil memur ve 519 er/erbaş olmak üzere toplam 609 personel bulunmakta olup, kazadan 6’sı subay 69 kişi yaralı olarak kurtulmuştur.⁵

Bu dönemde Osmanlı Devleti Japonya’nın dünya sahnesinde hızla kendini göstermesini sağlayan ıslahatlarının önemini fark etmiş, bu nedenle Japonya ile ilişkiler tesis etmesinin batılı büyük güçlere özellikle Ruslara karşı yararlı olabileceğini düşünmüştür. Osmanlı Devleti ile Rusya Türkleri arasında ortaya çıkan Türkçülük ve Pan İslamcılık gibi akımları temsil eden fikir adamları, 1905’te Rusları mağlup ederek büyük devletler arasında yer almaya başlayan Japonya’nın örnek alınması ve Batıya karşı alternatif bir ıslahat modeli olarak ileri sürmüşlerdir.⁶

Japonya, bu karşılıklı iyi düşüncelerden yararlanmak istemiş, Osmanlı Devleti tarafından büyük devletlere verilen kapitülasyonların aynı şekilde kendilerine de tanınmasını sağlamak için girişimlerde bulunmuşsa da Osmanlı Devleti yetkilileri, yeni bir devletle bu tür ayrıcalıkları içeren bir anlaşma imzalamayı kesinlikle reddettikleri için bu girişimler boşa çıkmıştır. Ocak 1904’te patlak veren Rus-Japon Savaşı, Türk milletinin bugüne kadar Japonya’ya dostane duygular beslemesinin adeta dönüm noktasıdır. Çünkü Osmanlı Devleti’nin 1877-1878’de mağlup olmasından sonra Japonya’nın Rusları yenilgiye uğratması Türk toplumunda bir memnuniyet yaratmış ve Rusya’nın da yenilebileceği fikrini uyandırmıştır.⁷ Bu zaferi sağlayan amil olduğuna inanılan Japon modernleşmesinin Osmanlı Devleti’nin yapacağı ıslahatlara örnek olması gerektiği düşüncesi yaygınlaşmıştır.⁸

I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti İttifak Devletleri arasında yer almış, Japonya ise 23 Ağustos 1914’te Almanya’ya savaş ilan etmiştir. Böylelikle her iki ülke birbirlerine karşıt bloklarda yer almışlarsa da mesafe uzaklığı sebebiyle herhangi bir fiili çatışmaya girişmemişlerdir.⁹ Japonya, savaş yıllarında Çin ve Pasifik’te bulunan Alman sömürgelerini devralarak hâkimiyet alanını genişletmişse de, Orta Doğu ve Akdeniz’deki İngiliz

⁴ Tadahisa Takahashi, “Türk-Japon Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1871-1945)”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, 18(İstanbul, Haziran 1982), s. 130-133.

⁵ Ertürk Avcı, **Deniz (Deniz Kuvvetleri Dergisi Eki)**, 622(Mayıs 2015), s. 1-6.

⁶ Selçuk Esenbel, “Türk-Japon İlişkilerinin Tarihi”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, XIII (Ankara 2002), s. 264-265

⁷ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, VIII, TTK Yay., Ankara, 2007, s. 221.

⁸ Esenbel, “Türk-Japon İlişkilerinin Tarihi”, s. 271-272.

⁹ Yuzo Nagata, “Japonya-Osmanlı İlişkileri”, **İslam Ansiklopedisi**, XXIII(İstanbul 2001), s. 574.

donanmasına yardım etmek için küçük bir kuvvet göndermek dışında herhangi bir rol oynamamıştır.¹⁰

1-Cumhuriyet Dönemi Türkiye-Japonya İlişkileri

Japonya I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile fiilen savaşmasa da galip devletler arasında olduğu için Lozan Konferansı'na katılan devletler arasında yer almıştır. Türk İstiklâl Harbi'nin zaferle sonuçlanmasından sonra başlayan Lozan görüşmelerine, Baron Hayashi'nin başkanlığı altındaki kalabalık bir heyetle katılan Japonya, görüşmeler boyunca Lord Curzon'u desteklemek için gayret sarfetmiştir. Baron Hayashi, özellikle kapitülasyonların gündeme geldiği oturumda söz alarak, Türk heyeti tarafından kapitülasyonların kaldırılmak istenmesine karşı çıkmıştır.¹¹

Japonya, Lozan Konferansı'nın sona ermesinden sonra, Boğazlar meselesi ile ilgili olarak oluşturulan Boğazlar Komitesi'ne delege vermiş ve bu durum, Türkiye ile Japonya arasında yeni dönemdeki resmi ilişkilerin başlamasına vesile olmuştur. Lozan Antlaşması 21 Ağustos 1923'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, 6 Haziran 1924'te Japon hükümeti tarafından onaylanmıştır.¹² İki ülke arasında Lozan Antlaşması dışında yapılan ikili anlaşmalar da mevcuttur. Resmi ilişkilerin başlamasıyla 23 Mart 1925'te İstanbul'da Japonya Büyükelçiliği, 7 Temmuz 1925'te ise Tokyo'da Türkiye Büyükelçiliği açılmıştır. Ticari ilişkilerin geliştirilmesi adına iki ülke arasında ticaret ve seyrüsefain anlaşması üzerine görüşmeler başlamış ve Japonlar hiç vakit kaybetmeden bu hususta gayret sarfetmeye başlamışlardır. Aynı yıl, Japonya'nın uluslararası ticaret merkezi olma özelliğiyle tanınan Osaka şehrinde Japon-Türk Ticaret Derneği kurulmuştur. Bu durum, dünya ekonomisinin buhran yaşadığı bir sırada, Avrupa piyasasının kendilerine kapanmış olduğunu gören Japon işadamlarının Türkiye'de bazı imkânlar aradığını göstermektedir. Bu dönemde Türkiye'den Japonya'ya pamuk, afyon, tütün ihraç edilmekte ve karşılığında ise pamuklu dokuma, porselen ve sanayi ürünleri alınmaktaydı. 15 Haziran 1926'da Tokyo'da Japon-Türk Dostluk Derneği kurulmuştur. Japon hükümeti ve özel kuruluşlar harekete geçerek 1928'de

¹⁰ Esenbel, "Türk-Japon İlişkilerinin Tarihi", s. 277

¹¹ Lozan Konferansının 3 Aralık 1922'de yapılan oturumunda İsmet Paşa, bağımsız bir devlet için kapitülasyonların asla kabul edilemez olduğunu, bu nedenle hakkını bilen her millet gibi istiklâl ve hürriyetlerini talep ettiklerini ve hiçbir imtiyazı kabul edemeyeceklerini belirterek, aksi takdirde görüşmelere devam etmeyeceklerini söylemiştir. Bunun üzerine Japonya Heyeti adına söz alan Baron Hayashi, Türkiye'de kapitülasyonların ilgasına yönelik olarak atılan adımları iyi niyetle karşılamakla beraber, Japonya'nın kapitülasyonları otuz yıl geceli gündüzlü çalışarak kaldırmayı başardıklarını hatırlatarak, Türklerin de Japonlar gibi yapmaları gerektiğini ileri sürmüştür. (Necmeddin Sadık, "Lozan Mektupları: 3 Kanun-u Evvel 1922, Konferans Çıkmaz Bir Yola Saptı", **Akşam**, 7 Kanun-u Evvel 1922/7 Aralık 1922, S. 1511, s. 1)

¹² Nonuo Misawa, **Türk-Japon Ticaret İlişkileri**, İstanbul Ticaret Odası, Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2011, s. 108.

İstanbul'da Japon sergi sarayı kurulmasına karar vermişler ve 1929'dan itibaren düzenli olarak yılda 8 defa Japonya ile Türkiye arasında özel posta gemileri hattı kurulmuştur. 11 Ekim 1930'da Türk-Japon Denizcilik Antlaşması imzalanmış,¹³ fakat 19 Nisan 1934'te yürürlüğe girmiştir.¹⁴

2-Japon Prensi Noboyoto Takamatsu'nun Türkiye Ziyareti

a) Ziyaretin Bildirilmesi

Türkiye'nin Tokyo Büyükelçisi Cevat Bey'den 5 Nisan 1930'da alınan ayrıntılı bilgiye göre; İngiliz Kralının oğlu Duc De Gloucester bir yıl önce Tokyo'ya bir ziyarette bulunmuş ve İngiltere'nin meşhur "Diz Bağı" nişanını Japon İmparatoru Mikado'ya takdim etmiştir. Hem buna bir iade-i ziyarette bulunmak, hem de İspanya kralına sunulmak üzere krizantem nişanı vermek amacıyla Japon Prensi Noboyoto Takamatsu, Avrupa'ya bir seyahat düzenleyecektir. Prens, 24-25 yaşlarında olup yaklaşık bir ay önce on dokuz yaşındaki bir prensesle evlenmiştir. Prens tamamen sıkı bir askeri terbiye almış olup ciddi manada bahriye askeridir. Büyük milletlerle dostluk ilişkileri kurmayı amaçlamış, bu anlamda Türk-Japon Yardım Cemiyeti'nin de kuruculuğunu üstlenmiştir. İngiltere ve İspanya başkentlerindeki resmi ziyaretlerinden sonra, Avrupa'da önem verdiği diğer bazı ülkeleri de ziyaret edecektir.¹⁵

Tokyo Büyükelçiliğinden 5 Nisan 1930'da alınan yazılı bilgiye göre, Türk-Japon Yardım Cemiyeti'nin kurucusu olan ve yakın zamanda evlenen Prens Takamatsu ve eşi şerefine 2 Mart 1930'da söz konusu cemiyet tarafından bir ziyafet verilmişti. Türk ve Japon milli marşlarının da çalındığı bu yemeğin sonuna doğru Prens Takamatsu söz alarak, 1931 yılı Ocak ayında Türkiye'yi ziyaret ederek üç gün Ankara'da kalmak ve Türk inkılâbını yakından görmek istediğini söylemişti. Türk Dışişleri Bakanlığı'ndan Tokyo Büyükelçisi Cevat Bey'e verilen cevapta ise Prens Takamatsu'nun bu ziyaretinden Mustafa Kemal Paşa ve Türkiye Hükümeti'nin son derece memnun olacağı bildirilmiştir.¹⁶

Prens ve Prensese Takamatsu'nun Türkiye'yi ziyaret çerçevesinde takip edecekleri program şu şekilde belirlenmişti: 11 Ocakta saat 17:00'da deniz yolu ile İstanbul'a gelecek olan prens ve prenses, İstanbul valisi ve beraberindeki erkân tarafından vapura çıkılmak suretiyle karşılanacak, Tophane rıhtımına çıkılarak oradan Pera Palas Oteli'ne gidilecektir. Prens 18:30'da otelden ayrılarak Haydarpaşa'ya gelecek ve özel bir trenle 19:40'ta Ankara'ya

¹³ **Resmi Gazete**, 5 Nisan 1931, S. 1766, s. 1.

¹⁴ Nagata, "Japonya-Osmanlı İlişkileri", s. 574; Nobuo Misawa, **Türk-Japon Ticaret İlişkileri**, s. 108-115.

¹⁵ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 030. 10/ 257.729. 13., s. 1-2; **Milliyet**, 13 Ocak 1931, S. 1770, s. 1- 6.

¹⁶ **BCA**, 030. 10./257. 729. 13., s. 1.

hareket edecektir. Ertesi gün saat 11:47'de Ankara'ya varacak olan Prens askeri kıta ve resmi erkân tarafından karşılanacak, saat 13:00'da Türkiye Dışişleri Bakanı tarafından düzenlenecek öğle yemeğine katılacaktır. Ardından Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Prens Takamatsu'yu kabul edecek, ardından da kendisine iade-i ziyarette bulunacak ve akşam 20:30'da Prens şerefine bir yemek verecektir. 13 Ocak günü saat 13:30'da öğle yemeği düzenlenecek, akşam Japon Büyükelçisi'nin konuşması dinlenecek, ertesi gün saat 17:00'da Türk Ocağı'ndaki çay ziyafetine katıldıktan sonra akşam saatlerinde İstanbul'a gitmek üzere Ankara'dan ayrılacaktır. Prens 15 Ocak'ta Haydarpaşa'ya vardıktan sonra Pera Palas'a gidecek, ertesi gün prensesle birlikte müzeleri ziyaret edecektir. 18 Ocakta saat 10:00'da Harbiye Mektebi ziyaret edilerek öğrenci ve süvari talimlerinde hazır bulunacaklar, 19 Ocak'ta ise Sofya'ya gitmek üzere Türkiye'den ayrılacaklardır.¹⁷ Anadolu Ajansı'nın 10 Ocak 1931'de verdiği habere göre; Yunanistan'ın kuzey topraklarını Mora Yarımadası'ndan ayıran Korint Kanalı'nın kapalı olmasından dolayı Prens Takamatsu ve beraberindekiler İstanbul'a bir gün geç gelecek, bu nedenle daha önce planlanan program bir gün tehir ile icra edilecektir.¹⁸

b) Japon Prensi Takamatsu'nun İstanbul'a Gelişi

Japon İmparatoru'nun kardeşi olan Noboyoto Takamatsu eşiyile birlikte çıktığı yurtdışı gezisinde, Yunanistan'dan ayrılarak 12 Ocak 1931 Pazartesi günü İstanbul'a gelmiştir. Prens'in bulunduğu Semiramis Vapuru öğlene doğru Sarayburnu Limanına girmiştir. Japonya'nın Türkiye Büyükelçisi M. Yuşida, Türkiye Dışişleri Bakanlığı adına Ali Şevki Bey, İstanbul Valisi Muhittin Bey, Emniyet Müdürü Ali Rıza Bey, Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa, Protokol Genel Müdür Yardımcısı Kadri Bey ve İstanbul basınından temsilciler ise Sakarya motoruna binerek Sarayburnu açıklarında Japon kafilesini getiren vapuru karşılayıp vapura çıkmışlardır.¹⁹ Prens'in çok ileri derecede İngilizce ve Fransızca bilen eşi, Galata taraflarını göstererek “-ben bir kitapta okumuştum, karşısı Galata değil mi?” diye sormuş, aldığı “evet” cevabı üzerine “-okuduğuma göre orada Yüksek Kaldırım diye bir yer varmış, tekkeleri ve şeyhleriyle meşhurmuş doğru mu?” diye sormuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nde

¹⁷ BCA, 030. 10/ 257.729. 16., s. 1-2.

¹⁸ Cumhuriyet, 11 Ocak 1931, S. 2401, s. 1.

¹⁹ Akşam, 13 Ocak 1931, S. 4404, s. 2; Milliyet, 13 Ocak 1931, S. 1770, s. 1.

yapılan inkılâplara aleyhte bir kitap okuduğu anlaşılan prensese gerekli cevap verilerek Türkiye’de artık tekke ve derviş olmadığı ifade edilmiştir.²⁰

Saat 11:00’da karaya çıkarak Pera Palas Oteli’ne geçen Prens Takamatsu ve eşi, iki saat sonra Japonya Büyükelçiliğini ziyaret ederek kendileri için düzenlenen yemeğe katılmışlar, ardından tekrar otele dönmüşlerdir. Prens Takamatsu saat 18:30’da Japonya Büyükelçisi ve yanında bulunan kişilerle birlikte Sakarya motoruna binerek Haydarpaşa’ya geçmişler, 19:40’da da demiryolu ile Ankara’ya hareket etmişlerdir. Rahatsızlığı nedeniyle İstanbul’da kalan²¹ Prensese ise Vilayet Özel Kalem Müdürü Ekrem Bey’in eşi eşlik etmekteydi.²²

c) Prens Takamatsu’nun Ankara Temasları

Japon Prensi Takamatsu, yaveri, özel doktoru ve yanındakilerle beraber 13 Ocak saat 11:45’te Ankara’ya varmışlardı. Türk ve Japon bayraklarıyla süslenen istasyonda kendisini Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, dışişleri ve deniz müsteşarları, Cumhurbaşkanlığı Genel Kâtibi Tevfik Bey, Japonya Büyükelçisi ve protokol karşılamıştır. Prens ve yanındakiler ilk olarak Ankara Palas’taki özel odalarında bir süre istirahat ettikten sonra Tevfik Rüştü Bey tarafından Dışişleri köşkünde verilen yemeğe katılmışlardır. Yemekte Hamdullah Suphi Bey, Şükrü Kaya, Yusuf Kemal Bey gibi önde gelen kişiler de hazır bulunmuştur. Prens Takamatsu, saat 16:00’da Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmiş, bir süre özel sohbetin ardından Ankara Palas’a dönmüştür. Saat 17:30’da da Gazi Mustafa Kemal Paşa Ankara Palas’a giderek Prens Takamatsu’ya iade-i ziyarette bulunmuş, bu görüşme 40 dakika sürmüştür. Akşam saat 20:40’da ise Marmara Köşkü’nde prens şerefine bir yemek tertip edilmiştir. Prens yemekte, Mustafa Kemal Paşa’ya Japon ipeklerinden işlenmiş önemli bir hediye takdim etmiştir.²³

Japon Prensinin Türkiye ziyaretine ayrı bir önem atfedilmişti. Çünkü 48 sene önce Türkiye’ye gelen Prens ve Prens Komatsu’dan sonra Prens Takamatsu’nun bu ziyareti

²⁰ **Cumhuriyet**, 13 Ocak 1931, S. 2403, s. 1-2; **Vakit**, 13 Ocak 1931, S 4676, s. 1, 9.

²¹ Sıdıka Tezel, 1989 yılında yazdığı “Atatürk ve Prens Takamatsu” adlı eserinde, 14 ve 15 Ocak 1931 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesine dayanarak Prensese de Prense birlikte Ankara’ya gittiğini ve 15 Ocak’ta da İstanbul’a döndüklerini ifade etmiştir. Fakat Hâkimiyet-i Milliye’nin belirtilen nüshalarında Prensese de Ankara’ya gittiğine dair bir ibare yoktur. (Bkz. Sıdıka Tezel, Atatürk ve Prens Takamatsu, Ankara, 1989, s. 2, 8) Aksine, o günlerde yayınlanan Akşam, Cumhuriyet, Milliyet ve Vakit gazetelerinde Prensese İstanbul’da kaldığı belirtilmektedir.

²² **Akşam**, 14 Ocak 1931, S. 4405, s. 1; **Vakit**, 13 Ocak 1931, S 4676, s. 1, 9.

²³ **Akşam**, 15 Ocak 1931, S. 4406, s. 1; **Ayın Tarihi**, Ocak-Şubat 1931, XXIV/82-83, s. 7074; **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1931, S. 2404, s. 3; **Milliyet**, 14 Ocak 1931, S. 1771, s. 2; **Vakit**, 14 Ocak 1931, S. 4677, s. 1-2.

Türk-Japon dostluğunun belli başlı hadiselerinden birini teşkil etmiştir. Prensın Ankara temasları ve Türkiye hakkındaki düşüncelerini öğrenmek arzusuyla kendisiyle bir görüşme yapmak isteyen Hâkimiyet-i Milliye gazetesi muhabirine, Protokol Müdürü M. Yamagata vasıtasıyla verdiği röportajda, o güne kadar 18 ülkeyi ziyaret eden ve 7 ülkeye daha gidecek olan Prensın bu uzun yurtdışı seyahatinin Türkiye ayağının kendisine göre gezi programının en önemli kısmı olduğunu söylemiştir. Kendisinden önce gelen Amiral Yamamoto, Japonya'ya dönüşünde Türkiye'den övgü dolu sözlerle bahsetmiş, o günden beri bu güzel ülkeyi ve idarecilerini görme arzusu kendisinde belirmişti. Prens sözlerini şu şekilde sürdürmüştür: “... *Asil milletinize şef olmak liyakatini her suretle göstermiş olan Mustafa Kemal Hazretleriyle görüşmüş olmak, cumhuriyetin bânisinden Türk inkılâbını dinlemek de beni sevindiren bir fırsat oldu. Devamlı harpler Türkiye'yi çok yorduğu halde kendilerinden dinledim ve gördüm ki Türkiye çok çalışıyor ve çok çalışacaktır. Bu faaliyetiniz cidden takdire layıktır.*”²⁴

Mustafa Kemal Paşa, 13 Ocak 1931 akşamı saat 20:30'da Marmara Köşkü'nde Prens Takamatsu şerefine bir akşam ziyafeti vermiştir. Bakanlar Kurulu üyeleri, Dışişleri Müsteşarı Numan Rıfat Bey ve Japon Elçilik üyelerinin de bulunduğu yemek sırasında Mustafa Kemal Paşa yaptığı konuşmada, prensi Ankara'da ağırlamaktan son derece memnun olduğunu söyleyerek sözlerini şu şekilde sürdürmüştür: “...*Türk ve Japon milletleri öteden beri birbirine karşı samimi ve dostane hislerle doludur. İki memleket arasındaki ilişkilerin takviyesi hususunda Türk-Japon cemiyetinin hâmisî sıfatıyla sarf buyurduğunuz mesaiye bilhassa müteşekkirim. Bu ilişkilerin her gün daha da gelişeceğine kanaatim vardır. Japon milletinin yüksek ve vatanperverane vasıfları, medeniyet yolundaki dikkate şayan icraat ve gelişmeleri Türkiye'de daima alaka ve samimi takdirat ile takip olunmuştur. Prens hazretleri, ziyaretinizin yüksek ve kıymetli hatırasını daima muhafaza edeceğiz. İmparator hazretleri ile hanedanınız ve zat-ı fehimanelerinin saadetlerini ve Japonya'nın refah ve teâlisini en samimi hislerle temenni ederim*”. Prens Takamatsu ise yaptığı konuşmada, kendisine karşı gösterilen nazik kabul ve ülkesi için buyrulan sözlerden dolayı samimi teşekkürlerini beyan etmiştir. İki milletin birbirlerine eskiden beri samimi ve dostane hisler beslediğine dair inancını belirtmiştir. Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın liderliği altında Türk milletinin başardığı parlak eserleri zikretmek fırsatını kaçırmak istemeyip, iki ülke arasındaki dostane

²⁴ **Ayın Tarihi**, Ocak-Şubat 1931, XXIV/82-83, s. 7074; **Hâkimiyet-i Milliye**, 15 Ocak 1931, S. 3416, s. 1.

ilişkilerin gelişmesi için zaman harcayacağını ifade etmiş ve son olarak ise Mustafa Kemal Paşa'nın şahsı ve Türk milletinin saadet ve refahı için samimi temennilerini arz etmiştir.²⁵

Prens Ankara ziyareti kapsamında gezilerine devam ederek 15 Ocak günü Augustus Mabedi'ni ziyaret etmiştir. Mabedin mimarisi ve Augustus'un vasiyeti hakkında Milli Eğitim Bakanlığı Müfettişi Aziz Bey'den bilgi almış, Hitit kabartmalarını ayrı ayrı incelemiş ve oradan da kaledeki müzeye giderek bir süre şehri seyretmiştir. Daha sonra Maliye Bakanlığı binasının yanında bulunan Julianus Zafer Anıtı'nı ilgiyle incelemiş, Japon Elçisi'yle beraber Etnografya müzesini gezmişlerdir. Ardından İsmet Paşa tarafından verilen yemeğe, saat 20:30'da ise Ankara Palas'ta Japon elçisi tarafından tertip edilen ziyafete katılmıştır.²⁶ Prens maiyetindekilerle birlikte ertesi gün ise Gazi Öğretmen Okulu, Kız Öğretmen Okulu, Kız Enstitüsü ve Musiki Muallim Mektebini ziyaret etmiştir. Ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni ziyaret ederek burada bir süre Cumhurbaşkanının odasında özel sohbetlerde bulunduktan sonra saat 17:00'da Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi Bey'in verdiği çay ziyafetine katılmıştır. Bu ziyafette Başbakan İsmet Paşa, Meclis Başkanı Kâzım Paşa ve Dışişleri Bakanı da hazır bulunmuştur. Prens aynı gün akşam 19:00'da Dışişleri Bakanı ve Japonya'nın Ankara Büyükelçisi'nin de aralarında bulunduğu erkân tarafından İstanbul'a uğurlanmıştır.²⁷

d) Prens'in İstanbul'a Dönüşü ve Türkiye'den Ayrılışı

16 Ocak sabahı İstanbul'a dönen Prens Takamatsu istasyonda merasimle karşılanmıştır. Prens, Ankara'yı ziyaretten son derece memnun kaldığını ve doğu milletleri olan Türk ve Japonlar arasındaki bağların bu ziyaretle daha da kuvvetlendiğini ifadeyle, bu durumun doğuda barışın tesisine de katkıda bulunacağını belirtmiştir. Prens, aynı gün havanın yağmurlu olmasına rağmen Ayasofya'yı, Süleymaniye Camiini, Yerebatan Sarayı'nı, Yedikule surlarını ve Karaköy'de bulunan Japon Ticaret Sergisi'ni ziyaret etmiştir.²⁸ 17 Ocak'ta saat 10:00'da Tophane rıhtımından Kalamış Vapuru ile Heybeliada'ya giderek orada

²⁵ **Aydın Tarihi**, Ocak-Şubat 1931, XXIV/82-83, s. 7074-7075; **Akşam**, 15 Ocak 1931, S. 4406, s. 1; **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1931, S. 2404, s. 3; **Hâkimiyet-i Milliye**, 15 Ocak 1931, S. 3416, s. 1; **Milliyet**, 14 Ocak 1931, S. 1771, s. 2.

²⁶ **Aydın Tarihi**, Ocak-Şubat 1931, XXIV/82-83, s. 7076; **Hâkimiyet-i Milliye**, 16 Ocak 1931, S. 3417, s. 1; **Milliyet**, 15 Ocak 1931, S. 1772, s. 2.

²⁷ **Aydın Tarihi**, Ocak-Şubat 1931, XXIV/82-83, s. 7076; **Vakit**, 14 Ocak 1931, S. 4677, s. 2; **Hâkimiyet-i Milliye**, 17 Ocak 1931, S. 3418, s. 1; **Milliyet**, 16 Ocak 1931, S. 1773, s. 2.

²⁸ **Akşam**, 18 Ocak 1931, S. 4409, s. 2; **Aydın Tarihi**, Ocak-Şubat 1931, XXIV/82-83, s. 7076; **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1931, S. 2407, s. 2; **Vakit**, 17 Ocak 1931, S. 4680, s. 1.

bulunan Deniz Lisesi'ni ziyaret eden Prens Takamatsu, daha sonra Büyükkada ve Boğaziçi'ni gezmiştir.²⁹

Prens ve eşi 18 Ocak'ta saat 10:00'da Pera Palas'tan ayrılarak harbiye, Erkân-ı Harbiye ve Mülkiye mekteplerini ziyaret etmişler, ardından otele dönüp öğle yemeğini yedikten sonra saat 14:00'te yeniden çıkarak Topkapı Sarayı'nı, civardaki müzeleri ve Kapalıçarşı'yı gezmişlerdir. Bu ziyaretler Prens üzerinde son derece olumlu intibalar bırakmış, özellikle okullardaki düzene hayranlıklarını bizzat beyan etmişlerdir. Böylece Türkiye'deki temas ve incelemelerini tamamlayarak saat 15:20'de Semplon Ekspresi ile İstanbul'dan ayrılarak Sofya'ya hareket etmişlerdir.³⁰

Prens istasyondan hareketi esnasında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekerek, Türk topraklarını unutulmaz hatıralarla terk ederken, bu ziyaretleri esnasında kendisine ve eşine gösterilen misafirperverlik ve dostluk hislerinden dolayı derin minnettarlığını bildirmiş ve Türk-Japon Yardım Cemiyeti'nin hamisi sıfatıyla Türkiye'ye karşı özel bir ilgisi bulunması hasebiyle bu ziyaretinin Türkiye ile Japonya arasındaki dostluk ilişkilerinin daha samimi bir hale gelmesine de yardım edeceğini ifade etmiştir. Prens ayrıca M. Kemal Paşa'nın şahsi saadeti ve Türk milletinin refahı için de samimi temennilerde bulunmuş, Türkiye'de kaldığı süre boyunca kendilerine gösterilen hürmetten dolayı Başbakan İsmet Paşa ile Bakanlar Kurulu üyelerine de minnettarlığını iletmiştir. M. Kemal Paşa ise verdiği cevapta, Prens'in bu nazik telgrafına karşılık en içten teşekkürlerini sunarak, Japon Prensi ve Prensesi'nin Türkiye'de gördüğü hüsnü kabulün hem kendileri hem de Japon milleti hakkındaki hakiki dostluk ve muhabbet duygularının çok samimi bir tezahürü olduğunu ifade etmiştir.³¹

İstanbul'dan ayrılan Prens ve beraberindekiler Bükreş, Budapeşte, Viyana, Prag, Berlin, Bern, Paris ve Londra gibi çeşitli Avrupa şehirlerini gezdikten sonra, Amerika ve Kanada'ya da uğrayıp oradan da Japonya'ya döneceklerdir. Böylelikle Prens Takamatsu, eşi ve beraberindekilerin çıkmış olduğu büyük Avrupa gezisi sona erecektir.³²

²⁹ **Cumhuriyet**, 18 Ocak 1931, S. 2408, s. 2; **Milliyet**, 17 Ocak 1931, S. 1774, s. 1-5

³⁰ **Akşam**, 20 Ocak 1931, S. 4411, s. 2; **Milliyet**, 20 Ocak 1931, S. 1777, s. 1; **Vakit**, 19 Ocak 1931, S. 4682, s. 3

³¹ **BCA**,030.10/257/729/15, s. 1; **Ayın Tarihi**, Ocak-Şubat 1931, XXIV/82-83, s. 7076-7077; **Milliyet**, 19 Ocak 1931, S. 1776, s. 1-5

³² **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1931, S. 2407, s. 2; **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1931, S. 2410, s. 1; **Milliyet**, 13 Ocak 1931, S. 1770, s. 6.

SONUÇ

Osmanlı Devleti ile Japonya arasındaki ilişkilerin çok eskiye dayanmayıp XIX. yüzyılın ikinci yarısında başladığı görülmektedir. Kısa zamanda hızla gelişme gösteren bu ilişkiler, Ertuğrul Gemisi'nin batmasından sonra duygusal bir boyut kazanmıştır. Özellikle Japonya'nın gerçekleştirdiği yenilik hareketleri Osmanlı aydınlarının dikkatini çekmiş ve Batı dünyasına karşı alternatif bir ıslahat modeli olabileceği ileri sürülmüştür. Ancak iki ülke arasındaki münasebetlerin dönüm noktası 1904-1905'te gerçekleşen Rus-Japon Savaşı'dır. Çünkü uzun yıllar boyunca Rusya ile savaşan ve 93 Harbi'nde önemli bir mağlubiyet alan Osmanlı Devleti, Japonya'nın 1905'te Rusya'yı yenmesiyle Rusya'nın da mağlup olabileceğini, özellikle bunun doğulu bir millet tarafından başarılabileceğini görmüştür.

I.Dünya Savaşı'na karşı saflarda katılan Osmanlı Devleti ile Japonya, birbirlerine karşı fiili bir mücadeleye girmemiş ve Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra resmi ilişkiler tesis etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir safha başlamış ve 1930'lara doğru siyasi ve ekonomik ilişkiler gelişme göstermiştir. 1925'te ilk olarak karşılıklı olarak elçiliklerin açılmasının ardından ticari ilişkiler de başlamıştır. Buna yönelik olarak Tokyo'da Türk-Japon Ticaret Derneği kurulmuş ve bunu birtakım ticari anlaşmalar takip etmiştir. Cumhuriyet döneminde iki ülke arasındaki ilişkilerde kayda değer en önemli olay kuşkusuz Japon Prensi Takamatsu'nun eşi ve mahiyetiyle birlikte, Avrupa gezisi kapsamında 1931 yılı Ocak ayında Türkiye'yi ziyaret etmesidir. Türk basını ve kamuoyu bu ziyarete büyük ilgi göstermiştir. Prens'in Türkiye'de iken yaptığı konuşmalara bakıldığında, Türkiye Cumhuriyeti'nde Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yapılan inkılâplardan haberdar olduğu ve bu yönüyle kendisine büyük hayranlık duyduğu görülmektedir. Türkiye'ye karşı özel bir ilgisinin de olduğu görülen Prens ve beraberindekiler, Ankara ve İstanbul'daki birçok önemli tarihi yerleri de ziyaret etmek suretiyle Türkiye hakkındaki intibâlarını geliştirme fırsatı bulmuşlardır.

Geç başlayıp fakat kısa zamanda gelişme gösteren Türk-Japon ilişkileri bundan sonra II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru, Türkiye'nin 23 Nisan 1945'te Japonya'ya savaş ilan etmesiyle kesilecek ve diplomatik münasebetler ancak 1952'de başlayacaktır.

KAYNAKÇA

1-Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

2-Sürelî Yayınlar

Akşam

Ayın tarihi

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

Milliyet

Resmî Gazete

Vakit

3- Araştırma Eserler

a- Kitaplar

LEE, Cemil, **İslâm ve Türk Kültürünün Uzak Doğu'ya Yayılması**, TDV Yay., Ankara, 1991.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, VIII, TTK Yay., Ankara, 2007.

MİSAWA, Nonuo, **Türk-Japon Ticaret İlişkileri**, İstanbul Ticaret Odası, Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2011.

b-Makaleler

AVCI, Ertürk, **Deniz (Deniz Kuvvetleri Dergisi Eki)**, 622 (Mayıs 2015)

ESENBEL, Selçuk, "Türk-Japon İlişkilerinin Tarihi", **Türkler Ansiklopedisi**, XIII (Ankara, 2002), s. 264-285.

NAGATA, Yuzo, "Japonya-Osmanlı İlişkileri", **İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., XXIII (İstanbul, 2001), s. 574.

SADIK, Necmeddin, "Lozan Mektupları: 3 Kanun-u Evvel 1922, Konferans Çıkmaz Bir Yola Saptı", **Akşam**, 7 Kanun-ı Evvel 1922/7 Aralık 1922, S. 1511, s. 1.

TAKAHASHI, Tadahisa, "Türk-Japon Múnasebetlerine Kısa Bir Bakış (1871-1945)", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**,18 (İstanbul, Haziran 1982), s. 124-148.